

KOCAELİ'DEN İSTANBUL'A KERESTE NAKLİ VE KULLANIMI

Yaşar BAŞ*

1. Giriş

Kereste ve diğer orman ürünleri, Osmanlı tahrir kayıtlarında yer almadığı için bunlarla ilgili bilgiler oldukça sınırlı kalmıştır. Ancak Osmanlı coğrafyası kereste temini bakımından şanslı olmuştur. Kereste, gemicilik ve inşaat sanayi için her zaman temel stratejik önemini korumuştur.¹

Osmanlı devrinde, bugün olduğu gibi, kullanılan ağaçların bir türü yakacak ve kaba işler için kullanılmakta idi.² İstanbul'daki saraylar ve büyük devlet kurumları, bu türden odunu şiddetle talep eden yerlerdendi.³ Odun ham maddesinin bir kısmı, tuğla fabrikaları ve büyük miktarda odun kullanan işletmelere satılırdı.⁴ İnşaat ve özellikle tersaneler için ayrılan ikinci grupta kereste ise, sanayi ürünlerini oluşturuyordu. Bu alanda kullanılmayacağı görülen keresteler, yine kaba odun olarak ayrılırdı.⁵

Devlet, odun ve kereste ihtiyacının karşılanması için gerekli malzemelerin teminini güvence altına alırdı. İdari makamlar ve tüccarlar, talep edilen odun veya kerestenin hazır tutulması için ciddi idari organizasyonlara girişir, bu amaçla taraflar arasında karşılıklı anlaşmalar yapılırdı.⁶

Ormanların kullanımı, genellikle devlete belli bir pay vermek durumunda olan köylülerin kontrolünde idi.⁷ Talep edilen ağaç türü ve kerestenin hangi dağda bulunduğunu en iyi o mahallin keresteci ve baltacıları bilirdi. Kesim yerlerinin belirlenmesi bunların kılavuzluğu, marangoz halifesi ve sair sorumlular tarafından belirlenirdi.⁸ Odunculuk yapan topluluklar, yaptıkları işe göre alacakları ücret karşılığında, özellikle avarız gibi geçici bazı vergilerden muaf tutulurlardı. Padişahın mutfağına veya başka mahallere yıllık olarak belli miktarda odun göndermek ya da kereste hazırlamakla görevli köylülerin, iş yükü ağırlığı veya ödemelerle ilgili problemler dolayısıyla kimi zaman taleplere karşı çıktıkları olurdu.

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: yasarbas2000@hotmail.com

1 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çeviren. Emine Sonnur Özcan, Doğubatu, Ankara 2006, s. 80.

2 BA, A. MKT., nr. 102/42; 130/67.

3 BA, C. SR., nr. 4264.

4 BA, A. MKT., nr. 131/45.

5 BA, A. MKT., nr. 112/59.

6 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623)*, Çeviri. Nilüfer Epçeli, Editör. Erhan Afyoncu, Yeditepe, İstanbul 2011, c. 3, s. 229; Tuncay Zorlu, "Osmanlı Deniz Teknolojisinden Bazı Sayfalar", *Hendese, Bilim Teknoloji ve Düşünce Dergisi*, Mart 2013, Yıl. 1, Sayı 2, s. 90.

7 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 80, 81.

8 BA, C. AS., nr. 8812.

Köylüden kereste alımının bir başka yolu, diğer mahalli vergi türleri karşılığında satın alma şekli idi. Teslimatla görevli kişi/mültezim veya emin, belirlenen miktarda odun veya keresteyi, kimseye bir ödeme yapmadan, standart vergileri karşılığında köylüden temin ederdi. Ancak vergilerin bu şekilde toplanması, bazı problemlere yol açmakta idi.⁹

Ormanlık alanlardan temin edilen kerestelerin taşınması, ciddi problemleri beraberinde getiriyordu. Odun ve kereste talebi halinde, kesim yerinin belirlenmesi, satın alma, kesim hazırlığı, kesim, kıyıya taşıma, gemilerle nakil ve ilgili mahallere ulaştırma işlemleri bir dizi çalışmayı gerektiriyordu. Çeşitli etkenlerle bu işlerde problemler çıkabiliyordu. Satış, kesim ve nakil işleri sırasında pek çok engel görülüyordu. Bazen sermaye sahibi güçlü kişiler, bu işe müdahale edip, daha düşük bir rayiçle toptan alım yapar, sonra istediği kimseye ya da gemi sahiplerine istediği fiyata sattığı olurdu. Bu ise, köylünün mağdur ve şikâyetine vesile olurdu. Emin, kâhya, müdür, memur, tüccar gibi görevlilerin, yaptıkları usulsüzlükler ya da odun ve benzeri malzemeyi baskı ile ucuza kapatma girişimleri, zimmete geçirmeler, dolandırıcılıklar ve benzeri yolsuzluklar muhtelif şikâyetlere yol açıyordu.¹⁰ Mesela ormanları korumak için görevlendirilen dağ mimarları ve bunların maiyetinde bulunan korucuların suiistimali dolayısıyla bazen ormanların yakıldığı veya izinsiz kesimlerin yapıldığı oluyordu.¹¹ Diğer taraftan ücret karşılığı vergi karşılığında halktan kereste toplama işini üstlenen mültezimlerin, ödemeleri sürüncemede bıraktığı ya da alacaklılardan kaçtığı görülürdü. Ağaç kesimi yaptırılan reaya ise, nakit paraya sıkıştığı zaman, ocaklık olarak ayrılmış ormanlardan yasa dışı ağaç kesimine yöneliyordu. Yoksul köylülerin çeteler kurup ormanlardan odun veya kereste kesimini engellediği olaylar da vardı. Benzer problemler, bedelsiz hizmet vermekle yükümlü köylünün yerini yurdunu terk etmesine, vergilerin ve tabii olarak kereste temininin tehlikeye girmesine, idare ile köylüler arasında keskin bir gerginlik oluşmasına yol açıyordu.

17. yüzyılın ikinci yarısında kereste talebinin artması, ödemelerin rayicin çok altında ve değerini yitirmiş akçe ile yapılması büsbütün sorun haline geldi. Buna kereste toplamakla görevli olanların kendileri için de köylüye bir ek ödeme çıkarmaları gibi uygulamalar eklenince köylüler arasında hoşnutsuzluk arttı. Köylüler, bir çıkış yolu olarak tüccara yasa dışı kereste satmaya başladılar. Yüzyılın sonlarında, ormanlarda kullanılabilir kereste miktarının azalması üzerine, kereste yerine köylünün sabit miktarda para ödemesi esas kabul edildi.¹² Bu kabilden olmak üzere, köylüler kesime izin verilen dağlardan üretmiş oldukları keresteyi belli iskelelere indirir, köylü ile limandaki gemi reisleri, satışı yapılacak keresteyi tartıp, rayici üzerinden satışını yaparlardı.¹³

Söz konusu problemler, ihmaller ve suiistimallerin görülmesi halinde, mahalli olarak görev alan mütesellimler, kaza ve nahiye kadıları, naipleri, yeniçeri zabiti, kereste mübaşiri, kereste emini, tahta serdarı,¹⁴ ayan, zabitan ve sair iş erlerine, üzerlerine düşen görevi hakkıyla yapmaları, belli bir düzen ve emniyet içerisinde kereste üretimi ve naklinin yapılması için İstanbul'dan tayin edilen mübaşirler vasıtasıyla uyarı niteliğinde fermanlar, emirler gönderilirdi. Bu işlerin genel organizasyonu esas itibarıyla mahalli kereste eminiyle

9 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 80, 81.

10 BA, A. MKT., nr. 134/88; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623)*, c. 3, s. 229.

11 BA, A. MKT., nr. 41/8.

12 Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İnalıcık-Donald Quataert, Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, c. 2, s. 593, 594.

13 BA, A. MKT., nr. 134/88.

14 Tahta serdarları, Yeniçeri Ocağı turnacılarından seçilen bu kişiler, her bölgede ocaklık olarak belirlenen alanlarda ahalinin hazırlamış olduğu sandal tahtası, kürek taslakları ve sair kerestenin belirlenmiş ücretinin ödenip, ahşap malzemenin yerinden alınıp, İstanbul'da Tersane ve Tophane mahzenlerine teslimine kadar gerekli nakil işlemlerinin mübaşirliği ya da başka bir ifade ile müteahhitliğini yapardı. Malzemeyi teslim etmiş olduğuna dair Tersane ve Tophane'de görevli Kürekçiler kethüdası, yiğitbaşı, odabaşı ve sair mesleki ileri gelenlerin imza veya mührü bulunan bir temessük verilirdi. BA, C. BH., nr. 11610; BA, A. E. I. ABDÜLHAMİD, nr. 12735.

birlikte yapılırdı.¹⁵ Yükleme için ise, limanlarda yeniçeri adayı acemi oğlanları görev alır, bunların başlarında, müfettiş olarak güvenliği sağlamak amacıyla İstanbul'dan gönderilmiş bir yeniçeri temsilcisi bulunurdu.¹⁶

2. İstanbul'a Kereste Nakli ve Kullanımı

2.1. Kereste Üretimi, Nakli ve Kullanımı İşinin Organizasyonu

Keresteye ihtiyaç duyan kurumların, sivil halkın veya olağanüstü hallerde genel idari makamların talepleri üzerine kereste veya odun nakli gerçekleşirdi. İstanbul'daki kurumların kereste temini ile ilgili ilk hareket, zaman, miktar, nitelik ve niceliklerine göre ihtiyaç duyulan kerestenin tespiti ile başlardı. Her kurum tarafından önce talep listesini havi defter hazırlanırdı. Defter kesinleşince, Sadarete gönderilir, oradan çıkan buyruldu ile Mevkufat Kalemi'nde asıl defteri ile kesim ve nakil ücreti tayin edilirdi. Yine buyruldu izni ile Baş Muhasebe'ye kaydedilip gerekli tahsisat izni alınırdu. Buradan çıkan resmi yazıların payitahttaki prosedürü tamamlanınca, durum tarafların bilgisi dâhilinde merkezdeki ilgili idare tarafından tayin edilen ve organizasyonda merkezi idarenin ve kurumun temsilcisi olarak rol alacak mübaşirin yanına bir mimar da katılmak suretiyle kereste temin edilecek mahallerin ileri gelenleri ve ahalisine bildirim yapılırdı. Ödemeler ise, mahallin ileri gelenlerine (ashab-ı marifet-i şer) mübaşir tarafından yapılırdı.¹⁷

İstanbul'dan tayin edilen mübaşir, mahallin kereste emini ile birlikte işin duyurusu ve organizasyonunda görev alırdı. İznikmid Kereste Emini, eskiden beri Kocaeli Sancağı dâhilindeki ormanlardan kereste kesimi ve İstanbul'a nakli organizasyonunda esas sorumlu olan makamdı. Sancağa bağlı dağlara külliyetli miktarda araba göndererek, kereste kesimi ve nakline riyaset eden kereste serdarları, kâtipleri ve benzerleri esas itibarıyla ona bağlı olarak görev yaparlardı.¹⁸ Yapılacak işlemin mahallindeki en üst sorumlusu, Kocaeli mutasarrıfı idi.¹⁹

Talep edilen kereste miktarı, ocaklık olarak belirlenen ormanların bulunduğu kazalara belli oranda taksim edilmek suretiyle hazırlanırdı. Her kazanın kadısı, ayarı, zabitanı ve sair vücûh-ı memleket, işin esas organizasyonunu yapan mübaşir ve emimler, ocaklık olarak belirlenen ormanların belirlendiği sancak, kaza, nahiye ve köylerde meskûn ahalinin ödeyeceği yıllık avarız vergisi veya takdir edilen ücreti karşılığında, kesim işini yapmak/yaptırmak, bunun için gerekli işçi, kâhya, gıda, malzeme, nakil aracı, iskele mühimmatı ve görevlisi ile yük gemilerini bu iş için yönlendirmek ve hazırlanan keresteleri İstanbul'a naklettirmekle görevliydi. Bu çalışmaları karşılığında belli bir harç alırlardı. İşlerin organizasyonu, savaş öncesi durumlarda aciliyet, hız ve ehemmiyet arz ederdi. Kimi zaman muhtelif nedenlerle organizasyon ve sevk işlerinde gecikmeler ve problemler çıktığı olurdu. Bu durum karşısında eminlere hitaben ağır uyarı tehditler içeren hükümler yazılırdı. Vazifesinde ihmali ve kastı görülenlerin şiddetle cezalandırıldıkları durumlar olurdu. Kerestenin kullanıma hazır halde istif ettirmek işi ise İstanbul'da keresteyi talep eden kurumlar tarafından yaptırılırdı. Görev alan işçilere nakdi ücret ödenirdi.²⁰

Üretilen kerestenin İstanbul'a nakli başlı başına bir iş gibiydi. İstanbul'daki kurumlar ve mahallin ileri gelenleri, nakil için yeteri kadar gemi, kayık, sandal veya tonbazların İstanbul'dan veya bölgeden tedariki suretiyle kıyıda hazır bulundurulmasından sorumlu

15 BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 1773/2; BA, C. SR., nr. 4264, BA, C. AS., nr. 48806, 48813, 50310.

16 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 80, 81.

17 BA, D. BŞM., nr. 5612, s. 2, 3; BA, C. BH., nr. 10528; BA, A. E, III. AHMED, nr. 20989; BA, A. E, I. MAHMUD, nr. 651; BA, A. E, III. MUŞTAFİ, nr. 3928; BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 8242; BA, C. AS., nr. 50616.

18 BA, C. BH., nr. 3447; BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 1773, 2265, 7038, 8242.

19 BA, C. AS., nr. 12915. 1867'de yapılan değişiklikle eyalet yerine vilayet adı kullanılmaya başlanan Hüdavendigar Vilayetine bağlı sancaklardan Kocaeli, aynı tarihten itibaren İzmit adı ile anılıp, 1888 tarihinde müstakil mutasarrıflık olmuştu. Bkz. Feridun Emecen, "Hüdâvendigâr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. 18, s. 286.

20 BA, C. BH., nr. 11910, 12599; BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 12735.

idiler.²¹ Kayıkçı esnafı ve emrindekiler, nakil fiyatı üzerinde anlaşmazlık çıkarır, kendilerine müdahale olduğu ve işin zaman geçtiği bahanesiyle iş yapmak istemedikleri olurdu. Muhtelif sebeplerle kendilerinin müzayakaya düştüklerini ve vergilerini veremediklerini ileri sürerlerdi. Sonuç olarak bir orta yol bulunmasına çalışılırdı. Benzeri bir olayda, tekne ve gemi reislerinin isteklerini kabul etmeleri şartıyla kürekçi esnafı beher kürek başına sekiz para zam ile 18 paraya nakletmeyi taahhüt etmişlerdi. Tombazcılar, reisler kethüdası ve sairlerinin adamları da anlaşmazlığa son vererek Bostancıbaşı Ağa huzurunda bu işin yapılması için kefil olmuşlardı. Konuyla ilgili olarak Tophane ve Galata'daki Kürekçiler Esnafı Kethüdası tarafından Sadarete arıza yazılmış, 20 Ocak 1752 tarihinde bir ferman çıkarılmıştı.²²

Kereste işinin organizasyonu ile ilgili yüzlerce yazışmaya rastlanmaktadır. İznikmid Kereste Emni el-Hâc Ahmed'e gönderilen 28 Nisan 1769 tarihli bir hükme, *Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrârının umûr-ı muazzamâtından olup bir saat mukaddem tekmîli matlûb-ı mülûkanem olmağla* kaydı düşülmüş, organizasyon işini üstlenen emine, kereste ihtiyacı ve naklinin ehemmiyetine vurgu yapılmıştı. Gereği halinde Karadeniz tarafına sevk edilmek üzere ihtiyat olarak İstanbul Tersanesi'nde (Tersane-i Âmire) acilen inşa ve ikmal planlanan Firkate ve Kancabaşlar için defteri mucibince talep edilen 49.300 kıta muhtelif türdeki kerestenin bir an evvel kesimi, İznikmid İskeleye'ne nakli, oradan gemilerle İstanbul'a sevki²³ ve Tersane-i Âmire'ye teslimi talep edilmişti. Bu kerestelerin, Kocaeli Sancağı kaza ve nahiyelerindeki ocaklık ormanlardan, ahalinin senelik avarızları mukabilinde temin edildiği, ancak iki yıldan beri bu konuda aksamalar olduğu bildirilmişti. Problemin giderilmesi yolunda tembih ve uyarıda bulunulmuştu.²⁴ 6 Nisan 1775 tarihli bir arza göre, bizzat Kocaeli mutasarrıfı, tahta serdarı ve Yeniçeri Ocağı'ndan tayin edilmiş üç kişilik bir heyet tarafından, Tophane için acilen talep edilen kerestenin üretimi ve nakli yapılmıştı. Bu uygulama, acil durumlarda farklı heyetler oluşturulabileceğini ortaya koymuştu.²⁵ Sadaret'e gönderilen 25 Ağustos 1784 tarihli bir kadı arzında ise, İstanbul'daki yangın dolayısıyla yapılan talep üzerine, ibadullahın kereste darlığı çekmemeleri için, konuyla ilgili emrin ahaliye ilan edildiği, üretecekleri keresteyi İznikmid'e göndermeleri konusunda taahhütte buldukları bildirilmişti.²⁶

İstanbul halkının yakacak odun ihtiyacının karşılanmasıyla ilgili 9 Temmuz 1907 tarihli bir Sadaret tezkiresinde, Orman ve Maadin, Ziraat nezaretleri ve Şehremaneti'ne hitaben İstanbul halkının yakacak odun darlığı çekmemesi için İznikmid veya Ereğli tarafında uygun bir miri ormandan sağlanacak bol miktardaki odunun Şehremaneti'ne teslimi ve ucuz fiyatla satışı talep edilmişti.²⁷ Yakacak türü odunların nakli ise Şekleve denilen kayıklarla yapılmıştı. Kış vaktinde bazen bunların çalışmak istemediği olur, tarafla uyarılarda bulunulurdu.²⁸

2.2. İstanbul İçin Kereste Üretimi Yapılan Bölgeler

Anadolu ve Rumeli'deki kereste üretim alanlarının hemen bütünü, İstanbul'un hammadde kaynağı olarak görülmekte idi. Ancak İstanbul'a yakın kıyılarındaki ormanların önceliği vardı. İstanbul söz konusu olunca, aciliyet gösteren odun ihtiyacının yakın bölgelerden

21 BA, C. AS., nr. 8812, 47913.

22 BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 9438.

23 Bir tespate göre, 18. yüzyılda, Haliç'teki Odun İskeleye, İzmit civarından nakledilen odun ve inşaat kerestesinin boşaltılması için tahsis edilmişti. Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çeviren. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul 1991, s. 42.

24 BA, C. BH., nr. 8421, 12599.

25 BA, C. AS., nr. 47913.

26 BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 2265.

27 BEO., nr. 3097/232246.

28 BA, C. BL., nr. 2722.

süratle giderilmesi esastı.²⁹ Üretim ve sevkiyatın deniz yoluyla zamanında yapılması için yakın çevredeki sancak ve kaza idarelerine emirnameler gönderilirdi.³⁰ Karadeniz sahillerinin Avrupa kıyıları başta olmak üzere çoğunlukla Varna'nın güneyinde kalan bölge, Anadolu'nun kuzey kıyıları ve özellikle İzmit (Kocaeli) ve Göynük çevresindeki ormanlar, hiçbir zorlukla karşılaşılardan odun ve nitelikli kereste nakli yapılan alanlardı.³¹ Başka bir ifade ile kereste taleplerinin çoğu, kuzeyde Marmara kıyıları ve batıda Ege Denizi ile Anadolu'nun Şile ve Amasra arasındaki Batı Karadeniz kıyısı Karadeniz'in Bulgaristan ve Trakya kıyıları, zengin kereste kaynaklarının bulunduğu alanlardı.³² Sakarya, Ereğli ve Akçay bölgesi, yine İstanbul'a kereste gönderilen yerlerdendi.³³

İstanbul'un kereste taleplerinin büyük çoğunluğu Kocaeli bölgesinden temin ediliyordu. Kocaeli Sancağı'nın kaza, nahiye ve köyleri,³⁴ özellikle İznikmid ve Sakarya Nehri havalisindeki ormanlar, eskiden beri nitelikli kerestelerin üretildiği alanlardı.³⁵ 16. yüzyılın son çeyreğinde İzmit Körfezi yakınlarında, başka yerde bulunmayan ve daha önce hiç görülmemiş kalitede kürek yapımına imkân sağlayan bir ormanlık alan keşfedilmişti. Bu devirden itibaren İstanbul kapılarının önü sayılacak derecede yakın bir yerden, küçük kanallar vasıtasıyla körfeze, oradan İstanbul sahiline veya iç kısımlara kolay bir şekilde kereste nakli imkânı yapılmaya başlandı. Bölge daha sonra da Osmanlı donanmasının zengin kereste ocaklarından biri olarak kalmaya devam etti.³⁶ Bu açıdan Kocaeli Sancağı'ndaki ormanların özel bir değeri vardı. Bölgeden kaçak kereste kesimine engel olunur, izin konusunda seçici davranılırdı.³⁷ Ancak ahalinin ve tüccarın, ocaklık olarak ayrılan yerlerin dışında kalan alanlardan ürettikleri kerestelerin belli bir resim karşılığında satışına izin verilirdi.³⁸

19. yüzyıl ortalarında İstanbul'a ulaştırılan kerestenin bir kısmı, her sene Canik, Sinop, Vize, Pınarhisar, Varna, Bolu ve Kocaeli sancağı dağlarından temin edilmekte idi.³⁹ Bir ara Selanik, Tırhala, Viranşehir, Sinop, İzmit kaza ve köylerindeki Tersane-i Âmire'ye ocaklık olarak kaydedilmiş olan ormanların, ahali ve yörükân taifesinin, buradaki ormanları yakmak ve diledikleri gibi kesmek suretiyle telef etmelerine karşı gerekli önlemlerin alınması talep edilmişti.⁴⁰ Ancak bazen tam tersi bir durum da vaki olabiliyordu. Mesela 1848 yılında Şeyhler Kazası Müdürü, Tersane-i Âmire'ye yaramayacak nitelikteki dişbudak ve gürgen ağaçlarından mamul odunların İstanbul'un ihtiyacını karşılamak üzere gayret etmekte iken, İzmit Sancağı dağlarına tayin edilen korucuların, ahalinin dağlardan bir dal kesimine bile müsaade etmediklerinden şikâyetçi olmuştu.⁴¹

2.3. Kocaeli Sancağı'nda Kereste Temin Edilen Kaza ve Nahiyeler

Kocaeli Sancağı'nın en önemli kereste üretim ve nakil merkezi İznikmid (İzmid) ve Sakarya havalisi idi.⁴² Ancak Kocaeli Sancağı'nın hemen her bölgesi esas itibariyle odun ve kereste üretimi yapılan önemli alanlardandı. Erken devirlerde Sapanca, Ada (Ada Köyü), Akyazı, Görele, Abısafi, Sarıçayır, Geyve, Akhisar (Pamukova) Yalakabad (Yalova), İznik

29 BA, A. MKT., nr. 102/42; 130/67.

30 BA, A. MKT., nr. 130/74.

31 Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623), c. 3, s. 209; Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 40.

32 Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim", Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, c. 2, s. 594.

33 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 2004, c. 1, s. 228.

34 BA, D. BŞM., nr. 5612, s. 2, 3; Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Âmire Mimarlığı ve Mimarları", *Turks and Sea / Türkler ve Deniz*, Editör. Ö. Kumrular, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 383.

35 BA, D. BŞM., nr. 5612, s. 2, 3; BA, C. AS., nr. 12915.

36 Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623), c. 3, s. 209.

37 BA, A. DVN., nr. 21/43.

38 BA, A. MKT. NZD., nr. 101/99.

39 BA, C. AS., nr. 4574.

40 BA, A. MKT., nr. 41/8.

41 BA, A. MKT., nr. 112/59.

42 BA, C. BH., nr. 3447; BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 1773, 2265, 12735.

ve İznikmid (İzmit) kazaları kereste ocaklarının belirlendiği yerlendendi. Daha sonra bunlara yeni ocaklar eklenmeye devam etti.⁴³

Kurumlar, özel kişiler veya Kayıkhanesi Hassa'da mevcut sandal, piyade ve sair hassa deniz araçları; Tersane-i Âmire'ye bağlı donanmanın kalyonları, bunlar için gerekli sandal ve filikalar, küreklik taslakları, gemilerle Kocaeli Sancağı'na bağlı İznikmid, Sakarya, Kaymas, Şeyhli, Karasu kıyılarından İstanbul'a nakloluyordu.⁴⁴

Sancağın dâhilinde bulunan Kapıdağı, Karamürsel, Değirmendere, İzmid, civarından İstanbul'a büyük miktarda odun ve odun kömürü sevkiyatı yapılırdı.⁴⁵ İznikmid ve Sakarya bölgesi yanında,⁴⁶ Taşköprü, Kuru-yı Hümayun,⁴⁷ İbrail bölgesi, kereste temin edilen önemli merkezlerdendi.⁴⁸ 1703 tarihli bir ferman suretinde, kereste üretimi yapılan kazalar olarak İznikmid, Sapanca, Akyazı, Abısafı, Sarıçayır, Kandıra, Gençli, Ağaçalı, Taşköprü, Şeyhli, Kaymas, İznik, Görele (Bazarköy), Yalakabad (Yalova), Karamürsel ve Gekbuze (Gebze) olmak üzere, on iki kazanın adları kayıtlıdır.⁴⁹

15 Eylül 1706 tarihli bir ferman suretinde, İznikmid, Ada, Akyazı, Abısafı, Sarıçayır, şeyhli, Kaymas, Gençli, Ağaçalı, Taşköprü, Beş Divan kazaları sayılmıştır.⁵⁰ 1758 tarihli bir ferman suretinde ise İznikmid, Taşköprü, Karamürsel, Gemlik, Yalakabad, Gekbuze kazalarının adları geçmektedir.⁵¹ 5 Haziran 1807 tarihinde İznikmid Kereste Eminliğine bağlı Beş Divan, İğmaslı, Kilimli, Kandıra ve Şeyhli nahiyeleri ile Kaymas, Akhisar, Geyve, Sapanca (Adabazarı), Akyazı, Sarıçayır ve Abısafı kazalarına taksim edilen belli sayıdaki kerestenin üretimi ve gönderilmesi talep edilmişti.⁵²

2.4. Kocaeli Sancağı'ndan Temin Edilen Kereste Türleri

Odun ve kereste türleri, pek tabii kullanılacak alana göre değişmekte idi. Çam, ceviz, ihlamur, kızılâğaç, karaâğaç ve fındık ağacı ormanlardan kesimi yapılan türler arasında idi. Ancak en çok talep edilen ağaç türü çam idi. Çam ağacı, hem kömür imalinde, hem de gemi yapımında kullanılmakta idi. Sağlanan malzeme de oldukça iyi nitelikteydi.⁵³ Gemi yapımında talep edilen bir başka ağaç grubu, gürgen ve dişbudak idi. Bunların sanayi ürünü dışında kalan bir kısmı odun olarak kullanılıyordu.⁵⁴

Gemi yapımında kullanılacak kereste türleri de amaç ve kullanılacak alana göre, değişmekte idi. Bazı yolcu gemilerinin inşası için kuğuş, lata-i kebir çam ve kuğuş-ı ballota ve sair kereste emvali gerekliydi.⁵⁵ Kocaeli Sancağı ve havalisinde bulunan karaâğaç, 19. yüz başlarında, gemi tamiri ve inşası,⁵⁶ top kundağı, tekerleği ve sair mühimmatın imalinde kullanılırdı.⁵⁷ Aynı iş için yararlanılan bir ağaç türü de dişbudak idi. Bu ağaç çeşitlerinden manola-i kebir, manola-i dest gibi adları taşıyan kerestelerin üretimi yapılır, malzeme olarak hazır tutulurdu.⁵⁸ Tüfeklerin cevizden mamul kundaklarının ham madde kaynaklarından biri de yine Kocaeli Sancağıydı.⁵⁹

43 Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623)*, c. 3, s. 209.

44 BA, A. E, I. ABDÜLHAMİD, nr. 9438.

45 BA, A. MKT., nr. 115/52; 116/18; 116/73; 117/23; 129/95; 130/67; BA, A. MKT. NZD., nr. 127/85.

46 BA, A. E, I. MAHMUD, nr. 651.

47 BA, A. E, III. MUSTAFA, nr. 3928.

48 BA, C. AS., nr. 47845.

49 BA, İE. BH., nr. 691.

50 BA, A. E, III. AHMED, nr. 20989.

51 BA, A. E, III. MUSTAFA, nr. 26576.

52 BA, C. BH., nr. 11910.

53 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, s. 81, 82.

54 BA, A. MKT., nr. 112/59.

55 BA, C. BH., nr. 12422; BA, A. E, II. MUSTAFA, nr. 1770.

56 BA, D. BŞM., nr. 5612, s. 3.

57 BA, C. AS., nr. 50310.

58 BA, C. AS., nr. 12915.

59 BA, C. AS., nr. 16810.

Erken devirlerden itibaren kalyon inşasında kullanılan ağaç türlerinden biri meşe idi. 1752 tarihli bir listede, kalyon inşası için, meşe ağacından abgûh, pervaneli ıskarmoz, vanalı ıskarmoz, baş ve kış doldurma, perosta-i ser, pare-i perosta, astar-ı perosta, sütun-ı harç, sürme çatal, vakfa (?), eğri tahta, serçepe, preçol-ı kebir gibi kereste türlerinin adları kaydedilmişti.⁶⁰ 1854 tarihli bir defter suretinde farklı bazı kurum ve alanlarda kullanılan malzeme yanında talep edilen kereste ve ağaç türleri hakkında kayda değer bilgilere yer verilmişti (Bkz. Tablo 1).⁶¹

Tablo. 1. İstanbul ve çevresindeki bazı kurumların talep ettiği malzeme ve kereste türleri (1854)

Kullanılan Kurum / Alan	Malzeme	Ölçüsü	Miktarı
Asakir-i Nizamiye-i Hazret-i Şahane, Matbah-ı Âmire, Harici Fırınlr, Asakir-i Mekteb-i Bahriye, İmaret-i Âmire, Tophane, Feshane, Baruthane-i Âmire	Odun	çeki	181.000
Asakir-i Şahane, Asakir-i Bahriye	Meşe kömürü	kıyye	900.000
Saray-ı Hümayun	Kereste	aded	Kızaklık 12000 Direk 5000
Saray-ı Hümayun	Kıtf	kıyye	10.000
Saray-ı Hümayun	Ruğan-ı Bezir	kıyye	10.000
Baruthane-i Âmire	Söğüd çubuğu	çeki	17.000
Tophane-i Âmire İmalatına muktazi	keçe	aded	6000
Tophane-i Âmire	Palastorbalık	aded	8650
Tophane-i Âmire	Ketan	kantar	1000
Tophane-i Âmire	Kaltaklık Ağacı	aded	Çatal 20.000 Tahta 20.000
Vapur sefayinlerinin pervaneleri	Dişbudak Ağacı	aded	300
Süfen-i Donanma-yı Hümayun	Kızılılık Çubuğu	aded	22.000
Saltanat-ı Hümayun kayıkları	Muhtelif kereste	kıtaat	67
-	Çadır direkliği	aded	10.000
Asakir-i Şahane, Asakir-i Bahriye	Zehair	kile	Hınta 50.000 Şair 10.000
1268, 1269 senelerinde İzmid sahasında inşa olunan Kalyon ve Tersane-i Âmire	kereste	aded	12.405
Tersane-i Âmire (Kal ve Dökümhane için)	Kaba Gürgen kömürü	kıyye	150.000
Asakir-i Şahane	Kaltaklık tahta ve Çatal Ağacı	-	-
-	Palastorbalık ıhlamur dalları	çeki	2000
-	Meşe kömürü	kıyye	300.000

3. Sonuç

Herhalde medeniyetin göstergelerinden biri demir ise, bir başkası da kereste kullanımı olsa gerek. Pek çok işlem ve kayıtlardan anlaşılan o ki, eski çağlardan günümüze, özellikle sanayi alanında kullanılan kerestenin stratejik bir değeri vardır. Anadolu, bu hammadde kaynağından yana şanslı bölgelerden biri olmuştur. Ancak her coğrafi bölgenin, bu şansı

60 BA, A. E, III.. MUSTAFA, nr. 3928.

61 BA, A. MKT. NZD., nr. 127/85.

yakalamış olduğu söylenemez. Bu durum, kerestenin uluslar arası arenada aranırılığını, elde edilme mücadelesini arttırmıştır.

Kocaeli-İstanbul arası kereste ticareti ve kullanımının ele alındığı bu araştırmada, İstanbul'un ihtiyacı olan odun, kömür ve özellikle kerestenin, karşılandığı yerlerden en önemlisinin Kocaeli bölgesi olduğu anlaşılmıştır. Sancağın hemen her bölgesinde mevcut ormanlar, İstanbul'un talep edeceği keresteler için ocaklık olarak ayrılmıştır. Buradan elde edilen kereste türleri, kullanılacak alanlara göre değişmiştir ve her zaman stratejik önemi haiz olmuştur. Özellikle gemi yapımı bakımından, Osmanlı bahriyesinin can damarını teşkil etmiştir. Kocaeli bölgesinin yakın olması, bölgedeki ormanların İstanbul açısından ehemmiyetini arttırmıştır. Organizasyonun her kısmında işinde uzman kişilere ihtiyaç duyulmuştur.

Ormanlık alanlardan üretimi yapılan keresteler, ahalinin ödemekle yükümlü olduğu geçici veya mahalli vergiler karşılığında veya devlet tarafından tespit edilen miri fiyat üzerinden, mültezimler aracılığıyla satın alınmış ve İstanbul'a gönderilmiştir. Yangın ve depremleri müteakiben ve savaş hazırlığı yapıldığı zamanlarda İstanbul'dan kereste talebi artmış ve yüksek miktarda keresteye ihtiyaç olmuştur. Kullanılacak alana göre, ağaç ve kereste türleri, adları, boyutları değişmiş ve farklılaşmıştır. Yangınlar ve depremlerde tahrip olan binaların yenilenmesi, savaş hazırlığı yapıldığı sırada, savaş gemisi, top, humbara, top arabası, humbara arabası inşasının hız kazanması kerestenin ehemmiyetini ve talebini arttırmıştır.

Nitelikli kerestenin yetiştirilmesi, muhafazası, kesimi, taşınması ve sanayide kullanımı, bir dizi zorlu ve uzmanlık isteyen organizasyonlara temel olmuştur. Bu organizasyonlarda payitahttaki esas sorumlular, İstanbul'dan gönderilen mübaşirler, mahalli kereste eminleri, bunların emrinde çalışanlar, tüccar yanında, mahallin idari, hukuki, askeri ve emniyetiyle sorumlu ileri gelenleri rol oynamışlardır. Bir parti kerestenin kullanıma hazır hale getirilmesi için sayı olarak binlerce köylü, onlarca organizasyon görevlisi, ormanlardan kıyılara taşıma için yüzlerce öküz, beygir ve araba, nakil için yüzlerce gemi, yükleme ve boşaltma için binlerce hammal, kerestenin işlenmesi için kurulan işletmeler ve burada çalışan uzmanlar, ustalar ve organizasyon için büyük tutarlarda ödemeler ile bir de işlerin takibinde meydana gelen problemler konunun güçlüğünü ve büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Kerestenin ehemmiyeti dolayısıyla, çoğunlukla dışa satışı yasaklanmıştır. Ahalinin rastgele kesimine engel olunmuştur. Kesimler, ancak belli ve talebe uygun alanlarda, ilgililerin bilgisi dâhilinde, izin verildiği şekliyle uzman kişiler tarafından yapılabilmektedir. Buna karşılık, kaçak kesim, satış ve tahribata engel olunamamıştır. Yabancı ülkelere kısıtlı satış olmuştur da meşru olmayan yollardan yurt dışına kereste çıkışı olmuştur.

KAYNAKLAR

1. Osmanlı Arşivi (BA.) Defter ve Belgeleri

Sadaret Divan Kalemî Evrakı (A. DVN.), nr. 21/43.

Ali Emiri (A. E.) I. ABDÜLHAMİD, nr. 1773, 2265, 7038, 8242, 9438, 12735.

A. E, I. MAHMUD, nr. 651.

A. E, II. MUSTAFA, nr. 1770.

A. E, III. AHMED, nr. 20989.

A. E, III. MUSTAFA, nr. 3928; 26576

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı (A. MKT. NZD.), nr. 101/99, 127/85.

Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A. MKT.), nr. 41/8, 102/42, 112/59, 115/52, 116/18, 116/73, 117/23, 129/95, 130/67, 130/74, 131/45, 134/88.

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO.), nr. 3097/232246.

Cevdet Tasnifi Askerî Evrakı (C. AS.), nr. 4574, 8812, 8812, 12915, 16810, 47913, 47913, 48806, 48813, 50310, 50616.

Cevdet Tasnifi Bahriye Evrakı (C. BH.), nr. 10528, 11610, 11910, 12422, 12599, 12599, 3447, 8421.

Cevdet Tasnifi Belediye Evrakı (C. BL.), nr. 2722.

Cevdet Tasnifi Saray Evrakı (C. SR.), nr. 4264.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D. BŞM.), nr. 5612.

İbnülemin Tasnifi Bahriye Evrakı (İE. BH.), nr. 691.

2. Eserler ve Makaleler

Bostan, İdris, "Kadırgadan Kalyona, XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi", *Osmanlı Araştırmaları*, c. 24, İstanbul 2004, s. 65-86.

Emecen, Feridun, "Hüdâvendigâr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1998, c. 18, s. 286.

Faroqhi, Suraiya, "Krizler ve Değişim", *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, Eren Yayıncılık, c. 2, İstanbul 2006.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çeviren. Emine Sonnur Özcan, Doğubatı, Ankara 2006.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 1, İstanbul 2004.

Mantran, Robert, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çeviren. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti., İstanbul 1991.

Yazıcı, Nurcan, "Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Âmire Mimarlığı ve Mimarları", *Turks and Sea / Türkler ve Deniz*, Editör. Ö. Kumrular), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 381-402.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1574-1623)*, Çeviri. Nilüfer Epçeli, Editör. Erhan Afyoncu, Yeditepe, c. 3, İstanbul 2011.

Zorlu, Tuncay, "Osmanlı Deniz Teknolojisinden Bazı Sayfalar", *Hendese, Bilim Teknoloji ve Düşünce Dergisi*, Mart 2013, Yıl. 1, Sayı 2, s. 82-95.